

**A MAROSVÁSÁRHELYI EVANG. REFORM.
KOLLEGIUM KÖNYVNYOMDÁJÁNAK
SZÁZ ÉVES TÖRTÉNETE**

1786–1886

IRTA
KONCZ JÓZSEF
tanár

MAROSVÁSÁRHELYTT
NYOMTATTA IMREH S. AZ EV. REF. KOLLEG. BETŰIVEL
1887

Mig a „legfőbb és legvégsőbb mesterség, a nyomdászat, feltalálásának második évtizedében, 1473-ban Németalföldet, Angliát, Spanyol- és Csehországot megelőzve, korán eljutott Budára:¹ Marosvásárhelyt, a székely fővárost csak három viharos század lezajlása után, 1786-ban érte a szerencse, a szellemi világosságot terjesztő eszköz: a nyomdászat meghonosulása.²

Ennek kiderítésére két adat áll rendelkezésünkre: egyik, Kapronczai Nyerges Ádám nyomdász levele Benkő Józsefhez, egyik kitűnő történet-buvárunk- és irónkhoz, 1786. január 1-én Maros-Vásárhelyről, melyben tudatja Benkővel, hogy *Maros-Vásárhelyre telepedett, itt akar nyomdát állítani; de csak most helyezkedett el egészen s már vállalta is a gr. Tholdalagi Ferenczné felett elmondott halotti actiókat.* Kéri Benkőt, hogy okos tanácsát tőle ezután is vonja meg s a kelendőbb munkák kiválasztásában őt utasítsa. Másik adat: „Fons gloriae Carolus VI-us” című 2r. könyv első tiszta lapjára írott e sorok: „E bibliotheca gymnasii marosvásárhelyiensis dono viri generosissimi *Adami Kapronczai, officinam typographicam in urbe nostra tunc primum instituere parantis. Anno 1786.* – Bibliothecae custode Joan. Galaczi.³

Kapronczairól, Erdély ezen második Tótfalusijáról, igen keveset jegyzett föl kora. Szülői- és születéshelyéről még eddig nem tudunk. Nagy-Enyeden a Bethlen kollegiumban tanult és ott a 4 évvel korosabb Benkő J.-nek, a Transilvania írójának egyik tanuló- és lakótársa volt. – A könyvnyomtatásra érezvén hajlamot, megtanulása végett Bécsbe ment s ott Kurczböck József cs. k. udvari nyomdászhoz kerülvén, 1772–1775-ig a cs. k. nyomdában tanulta a nyomdászatot, betümentszést és öntést, a mint mutatják próbanyomatai: *Characteres typographici, quos e clementissima... Majestatis annuentia in typographia caesareo-regia aulica lingvarum illyrico-orientalium apud Josephum Kurzböck institutus ab anno 1772. usque ad annum 1774. sculpsit et omni modo praeparavit Adamus Kapronczai Transilvano Hungarus. Vindobonae, 1774.*⁴ (6760. k. sz. a. 3 példányban, 7 levél.) Átala szedette rendbe Mária Theresia az örmény nyomdát Triesztben, „az honnan, a mint ugyan azon levélre később rá írta Benkő, nekem sokféle csigákat hozott, a tengerből szedvén; hozott a mit tengeri lónak neveznek is. Ettől a barátomtól tanultam meg a spanyolviasznak készítését, a melyhez ő igen jól értett és a midőn Bécsben a Kurczböck typographiájában lakott, spanyol-viasszal tartotta az erdélyi cancellariát.” – Kapronczai javaslására adta Kurczböck nyomdájába Benkő József „Transilvania”-ját is nyomtatás végett.⁵

Hol töltötte Kapronczai a Bécsből eljövetele után vásárhelyi letelepedéséig lefolyt 10 esztendő? 1777. elején Nagy-Enyeden szándékozott nyomdát állítani. A guberniumnak 1777. jan. 23-án 215. sz. a. kelt azon kérdésére és rendeletére, hogy Kapronczai Ádám typographus nyomdát állíthasson, relatiót ad márczius 30-án a kollegiumi curatoratus, „hogy a maga erején és költségén nem tud állítani s ha az uralkodó megengedi Kapronczainak a nyomda állítást, a költség hordozásban segédkezet nyujt neki.”⁶ – Nem bizonyos, hogy Kapronczai Enyeden

¹ Toldy F. Akad. felolvasás 1873. „A nyomdászat 400 éves története Magyarországon”.

² N.-Szebenben 1529-ben; Brassóban 1533-ban; Kolozsvártt 1550-ben; Gyula-Fehérvártt 1566-ban állítottak nyomdát.

³ 2204. k. sz. a.

⁴ A címlevél hátulsó lapján e két jelmondat áll: „A Jove principium, cum Jove finis erit.” „Jova juva coeptos bene continuare labores, Adque bonum finem ducere, Jova juva.”

⁵ Benkő József „Transilvania” II. Tom. 329. 1. második kiadás. Kolozsvártt, 1833. és gr. Mikó Imre „Benkő József élete és munkái” 64. lap, Pest, 1867.

⁶ Gr. Teleki Sámuel cancellar enyedi Kollégiumra vonatkozó actai között Marosvásárhelytt, a gr. Teleki nemzetség közös levéltárában.

nyomdát állított volna. 1765-től 1771-ig volt nyomda Enyeden: 1765-ben Kiss György és 1771-ben Debreczeni Sámuel szerepelnek, mint enyedi nyomdászok.

1783-ban Kolozsvártt működött Kapronczai s nyomtatta Verestói Györgynek „Holtakkal való barátság” cz. munkáját. 1785-ben M-Vásárhelytt telepedett le, állított nyomdát és kiadta 1786-ban a gr. Toldalagi Ferenczné b. Bánffy Kata fölött mondott halotti beszédek – az elsőt s talán utolsót is M.-Vásárhelytt: ugyanazon év jul. 17-én meghalt és 19-én eltemettetett a székely főváros Gutenbergje, 42 éves munkabíró legszebb korában.

A következő években már *H. Gál László* és nagyjait *Huszár Antal* nyomdavezetők kezeik alól került ki pár mű 1795-ig bezárólag. Gálról csak annyit tudunk, hogy 1787-ben „József császár imádságos könyve” és „Bujdosásnak emlékezet köve” (2. kiadás)⁷ című műveket nyomtatta; Huszár Antal pedig 1793-ban „A posta tzugot,” 1794-ben a „Bujdosásnak emlékezet köve” 3-ik kiadását és 1795-re „Ó és új kalendáriumot.”

Ezen kilencz év alatt a nyomdáról csak e kis nyomtatott adatunk van még: „M.-Vásárhelyen a méltóságos született gróf nagyercsei Toldalagi László ur ő nagysága házáinál⁸ levő *typographiában* talátnak ezek az eladó könyvek feles exemplárokban, melyet a könyvszeretőknek, kiszabott árrával együtt, kíván tudtokra adni nagyjait *Huszár Antal* 1793-ban.” Ezután elő vannak sorolva az eladandó művek⁹ s végül kéziratilag ezt jegyzi: „Ao 1793. die 4-a novembris MVásárhelyen ezen feljebb leirt exemplárokat adta által Mltgs. Aranka György ur az én *könyvesboltomba* az eladás végett.”

Ezen okmány csak a nyomda helyiségéről értesít, a nyomdatulajdonosról nem nyújt felvilágosítást. *Huszár Antal* könyvárus és nyomdavezető is volt, de a nyomda nem volt sajátja csak a könyvesbolt.

A nyomda 1800 előtt már kibédi Dr. Mátyus Istvánnak, Küküllő- és Marosszékből egyesült vármegye rendes physicusának s az „Ó és Új *Diaetetica*”¹⁰ 6 nagy kötetből álló munka szerzőjének birtokában volt 1800. máj. 24-én irt végrendelete tanúsítása szerint: „Nem

---

⁷ Első kiadása: Kolozsvár, 1712. 8r. 180. lap.

⁸ Ezen házak most a b. Bánffy Dániel birtokában vannak 280. házsám alatt a piacon; gr. Toldalagi László 1759–1761. évek alatt építtette az özv. gr. Toldalagi Viktorné levéltárában látható naplója szerint, melyben Toldalagi László a legnagyobb részletességgel leírta ezen ház építését.

⁹ E művek: A magyar játékszin, első esztendő, első kötet ára 51 kr, a 2., 3., 4. kötetek ára is 51–51 kr. A Szinopéi Diogénes dialógusai Vieland írásaiból réztáblájával együtt ára 1 rf.

Herdernek és Leszingnek mesélései, ára 1 rf.

Budai Basa, ára 15 kr.

Ujmodi gonosztevő, az ára 20 kr.

Az igazgatások formáiról Fridrik munkáiból fordítás, ára 5 kr.

A lebilincsezett Prometheus Eschilusból, az ára 15 kr.

Kazinczi Ferencz külföldi jádzó színye. Első kötet Hamlet, Stella, Misz Sara Samson, az ára 1 rf.

Keresztyén érzékenységei. Vielandból fordította Váli András, 31 kr.

A szerelem gyermeke, az ára 24 kr.

Társalkodás regulái, öszve szedte Szrog Sámuel, az ára 3 krajczár.

Julia levelei Ovidiushoz, az ára 1 rf.

Magyar Penelope, ára 12 kr.

Arany pereczek, ára 20 kr.

E művek képezték a marosvásárhelyi közönség szépirodalmi olvasmányát akkor és ezek terjesztője Aranka György, a magyar nyelvemelő társaság lankadatlan titkára volt.

¹⁰ Mátyus I. e nagy munkáját Pozsonyban nyomatta 1787–1793-ig.

különben¹¹ a nevezett ns. collegiumnak hagyom a mostani házamnál levő *typographiámat*, egész készületeivel együtt: úgy, hogyha mi hasznukra fordíthatják, éljenek vele; ha pedig így hasznát nem vehetnék, adják el, (megjegyezvén, hogy e nekem ezer német forintnál többbe áll) és ebben a történetben állítsanak ennek árának intereséből 4 szegény kibédi gyermek számára egy-egy alumniácskát, vagy ha ide valók nem találtnának, más jó igyekezetű tanulók számára”.¹²

A nyomda tehát már akkor használhatlan állapotban volt és egy 1795. évre itt nyomtatott kalendariumon kívül nincs más terméke 1805-ig. – Ekkor megindult újra s Aranka György apró munkáin kívül még néhány darab mű került ki e sajtó alól. Ha használható volt volna e 10 év alatt a sajtó: Kovásznai Sándor m.-vásárhelyi tanár „Az ember tisztéről” szóló fordított munkája kiadásakor a helyi sajtót veszi használatba 1795-ben és nem a pozsonyit. Aranka is bizonyosan itt nyomtatja ki „A magyar nyelvmivelő társaság munkáinak első darabját”-t 1796-ban és nem Szebenben; ő, a társaság éltető lelke, az irodalom, izlés és miveltség terjesztője, kétségen kívül a társaság munkájának helyi kinyomatása által is lakó városának ezen iparágát emelni el nem mulasztja.

Mátyus meghalt 1802. szept. 6-án és ugyanezen hó 25-én a városi tanács megkeresésre a kolleg. előljáróságot értesíti, „hogy a „ház”¹³ megbecsülésére és a testamentom tökéletességre való vitelére kineveztetnek: Nemes Pál főbíró, Gyöngyösi József és Nemes György senatorok.” Ekkor tehát mind könyvtára, mind nyomdája a végrendelet értelmében birtokába adatott a collegiumnak. Az ifjuság örvendett, hogy az intézetnek már nyomdája van, pénzt gyűjtött a typographiának felállítására s nevezetesen kézikönyvek kinyomatására oly formán, „hogy ha 2 esztendő eltelése alatt célját, melynek elérhetése végett conferalta volt az 500 mfrtot, el nem érheti, ezen ígétét vissza vonja és legkisebbet is az ígert summából nem fog adni.” Az ifjuság ezen ügybuzgó tevékenysége mozgásba hozta az előljáróságot is. – 1803. május 22-én tartott gyűlésben szönyegre kerülvén, hogy „a typographia felállítására a kollegiumi ifjak feles summát conferalván, szükséges lenne azt felállítani: Professor Tompa Jánosra bizatik, írjon Kolozsvárra typographus Töröknek, hogy typographiánkat vizsgálja meg és mondja meg, mi hijánosság van benne s mi módon lehetne megindítani.”– Nagyon valószínű, hogy kijavították, mert egy év múlva a nyomda megindult.

1804. jun. 24-i gyűlésben tárgyalja az előljáróság Dr. Sós Mártonnak a typographiát arendába kérő folyamodványát és határozza: „Hagyattassék akkorra, mikor Sós megérkezik.” Ugyanezen nyár folytán felír az előljáróság a főkonsistoriumhoz, „hogy a kollegium nyomdája megindulván, egy itten felállítandó censura megengedését eszközölni méltóztassék”. A főkonsistorium válasza szept. 2-án olvastatott fel, hogy a censura nem engedtetett meg. – Október 4-én Dósa Gergely és Antal János tanárok leltározzák a nyomdát és átadják medicinae doctor Sós Márton faktorának, Györfi Istvánnak.

Hogy a szakférfiak fogalmat szerezhessenek maguknak ezen vidéki nyomda akkori állásáról, a leltárt egész terjedelmében ide írjuk:

„A néhai Tekintetes M. Doctor Mátyus István ur által a mvásárhelyi ref. ns. collegiumnak legalt typographia e folyó 1804. esztendőben okt. 4-ik és következett napjain egyfelől az irt collegium professorai, másfelől pedig medicinae Doctor Sós Márton ur Factora Györfi István ő kegyelme jelenlétében számba vétetvén, betük és portékák találtattak abban a következő mód szerint:

---

¹¹ Könyvtárát is a Kollegiumnak hagyta.

¹² 517. levéltári szám.

¹³ Mátyus-féle ház. 1014. levéltári szám.

		Mázsa	Font
1.	Klein Cicero Neu-Fraktur	1	16½
2.	Detto	–	44¾
3.	Alte Cicero Fraktur Buchstaben	1	9
4.	Cicero spatium und quadraten	–	19½
5.	Cicero cogedantz (concordantz?) Linien	–	19½
6.	Magyar ABC tertia Fraktur	–	71½
7.	Deutsche antiqua ABC	–	73
8.	Klein deutsch Cicero Fraktur	1	14
9.	Detto	–	66
10.	Allerhand griechische, walachische u. dabei jüdische und englische, rusische zusammengesetzt aus mittel und Garmond, Cicero	–	10
11.	Alter Garmond Calender Fraktur	1	10
12.	Alter zusammengeworfener Garmond Calender Fraktur	–	98½
13.	Neue Garmond Fraktur	–	65
14.	Neue Garmond composition Rösler Fraktur	–	24½
15.	Garmond quadraten halbe und ganze	–	33
16.	Halb cogedantz Perlen	–	27½
17.	Alter zusammengeworfener Fraktur antiqua Calender	–	42
18.	Aus dem Garmond Fraktur mit Kasten	1	34
19.	Cicero antiqua cursiv	1	28
20.	Garmond neue Fraktur	1	34
21.	Neue Calender Fraktur	–	64
22.	Neue media Fraktur	1	73
23.	Neue Cicero Fraktur	–	49½
24.	Neue Garmond Fraktur	1	23
25.	Alt Garmond Fraktur	–	87½
26.	Media cursiva	–	61
27.	Garmond, Petit Fraktur	–	81½
28.	Tertia Fraktur	–	46
29.	Gross moussirte Missal, und gross, und klein Canon und dabei Text beisammen	–	59
30.	Tertia Fraktur, media cursiv, Text Fraktur, klein Canon bei sammen	1	2½
31.	Romlott betük	–	18½
32.	Klein Missal Holz moussirte Buchstaben und allerhand Kupfer Steckel zum Gebrauche der Bücher-Titulatur	–	11
33.	Zur Schriftgiesserei allerhand, was zu gebrauchen ist, Formularen und Stempel	–	70
34.	Allerhand Instrumente zur Schriftgies		31
		24	17¾

35.	Egy nyomtató sajtó, mely haszonvehető, minden hozzá tartozókkal együtt; van két betűszorító vassa, négy vasrámája, ketteje jó, ketteje el van törve.
36.	Egy festéktörő márvány kő, törőjével együtt.
37.	Egy on tábla.
38.	A sajtóhoz egy kalapács, véső, reszelő, és srófkulcs.
39.	11 darab sróf.
40.	Két betüszedő vas.
41.	Betüöntőhöz való pallérozó vas.
42.	Egy kisebb sajtó elromolva, van hozzá egy réz spindel.
43.	Rézze borított fundamentom deszka.
44.	Egy tégely a kisebb sajtóhoz.
45.	Egy vas ráma a kisebb sajtóhoz.
46.	Ugyanahoz egy vas korba.
47.	Két vas Laufsching ugyanahoz.
48.	Két darab betüszedőhöz való on.
49.	Egy félkéz sajtó. ¹⁴
50.	Ahoz egy fa szorító vas srófokkal és vas rárával.
51.	Egy fa spindel sróf.
52.	Egy a kisebb sajtóhoz tartozó fatető.
53.	18 darab papiros áztató deszka.
54.	20 darab onlineát öntő faforma.
55.	5 fahajó jó, 4 rosszabb.
56.	3 vas ár.
57.	Egy corrigir Stuhl.
58.	Két festékhez való vaskalány.
59.	Két laptafa.
60.	Betümosó láda egy, meg van romolva.
61.	A kisebbik sajtóhoz egy Schwengelvas gomb nélkül.
62.	Egy elromlott láda, melybe egy nagybetüknek való kásza jár.
63.	Kalendariomhoz való stégek.
64.	3 kicsiny kásztára való deszka fedél.
65.	8 darab betüöntőhöz való tál.
66.	Ugyanennyi betüöntőhöz való tégely.
67.	Egy kinrusznak való tojóka.
68.	Egy asztalfiók.
69.	Egy fa betüszedő, vas sróffal.
70.	Két kicsiny ferslag.
71.	Három nagy regal.

¹⁴ Ez egy későbbi, 1835-beli leltár 29-ik pontja alatt így van bejegyezve: „Egy régi, 1717-beli, szüette s ezen században nem használt félkéz sajtó meg van.”

72.	Három kisebb regal, 4 contignatoria mindegyik.
73.	Egy kis regal, 4 polczczal.
74.	4 darab festék keverő pálcza.
75.	Egy rakás fa stégek spannal együtt.
76.	Egy betü tisztító uj fuvó.
77.	Egy pohár egy kevés veres festékkal s pléh kalánnyal.
78.	Papiros felrakni való fa kereszt.
79.	Nyolcz kupás üst festék főzni.
80.	Egy fejr asztal alsó fiókkal a lábai közt.
81.	Három regalba való fiók.
82.	10 egész betü tartó kásza és egy fél.
83.	6 kisebb kásza.
84.	Két darab deszka.
85.	Egy kis asztal forma gyertyatartó pulpitus 2 lábbal.

Jegyzések

1. A következő számok alatt levő betük egy kisedet iskatulyában mérettek meg, u. m. N° 1–9., 11., 12., 13., 15., melyszerint ezeknek annak idejében ismét iskatulyával együtt kell megmérettetniük.
2. A N° 10., 14., 16., 17. 31. alatt levő betük, figurák stb. iskatulya nélkül, csak magukra mérettek meg.
3. A N° 18–30., 32., 33., 34. alatt levő betük kasztenekkel együtt mérettek meg.

Mely typographiában levő betük megmérettetvén, hogy a feljebb megirt módon találtattak legyen és a typographiához tartozó egyéb eszközök és szerszámok is számba vétetvén, hogy a közelebbi specificatio szerint az egész typographia M. doctor Sós Márton ur Factorának Györfi István ő kegyelmének által adattatott legyen, arról bizonyosságot teszünk.

MVásárhelytt, 1804. october 7. napján.

M.-vásárhelyi ref. professorok:

Makfalvi Dósa Gergely, m. k.

Antal János, m. k.

Köteles Sámuel, m. k.

Négy év mulva 1808. aug. 2-án újra leltározatott a nyomda és 23 mázsa 65 font betü találtatott.

Husz év mulva 1828. ápril 25-én Borosnyai L. János, Bolyai Farkas, Fiedler és veje Kali József leltározzák a nyomdát és 22 mázsa 62 font betüt találnak.

1835. október 16-diki számbavételkor 19 mázsa és 7 font betü volt.

Helyén valónak találjuk itt a Kapronczai-féle 1774. Bécsben kiadott próbakönyvében föltüntetett betűfajok fölemlítését is:

Tertia antiqua. Cicero antiqua. Mittel auf tertia Fractur. Cicero Fract. Arabisch, Türkisch und Persischer character. Hebräisch tertia character. Russische ciril tertia. Cicero graecum. Russische ciril Cicero character.

Voltak ezeken kívül még más, aczélba metszett betűfajai is, de azokat, a mint próbakönyvében megjegyzi, időhiány és más körülmények miatt nem nyomhatott ki próbakönyvében, ezek a következők:

Illyr *petit*. Orosz Civilis (cirilis?) *Cicero* cursiv. Heber *Cicero*, minden pontozataival. Heber *petit*. Német, Garmond *fraktur* és némely latin betűk.

1805-ben dolgozott a nyomda censori engedély nélkül is. Dr. Sós nyomdabérlő kéri kölcsön 10% kamatra azon 500 mfrtot, melyet az ifjúság a nyomda felállítására adott össze; de az előljáróság azt adja válaszul, hogy a collegiumnak nincs joga a nevezett summához.

1806. ápril 4-én gr. Teleki Mihály, Marosszék főkirálybirája és a collegium főgondnoka, a nyomda szabadalom megnyerése végett ir gr. Bánffy György kormányzónak, és Bánffy ugyanazon hó 15-én 254. sz. a. e választ küldi Telekinek: „A méltóságos urnak hozzám bocsátott becses leveléből megértvén az oda való ref. collegium typographiájának körülményeit, melyekhez képest az nem egy új, hanem egy régi, időváltozásával az említett collegium kezére jutott typographia: *nem ellenzem, hogy a munkának abban való folytatása ujra felszabadíttassék*. Egyszersmind pedig ajánlom a mélt. gróf urnak, hogy a censura iránt fennálló rendelkezéseket, maga figyelmetességét is arra fordítván, szorossan megtartassa. Hihető ugyan, hogy néhai Kapronczai Ádám azon typographiát Nagy-Enyeden privilegium mellett felállította legyen. De minthogy a mégis nem bizonyos; a mellett pedig azóta azon typographiának mind tulajdonosa, mind pedig helye változott: szükségesnek tartom, hogy a mostani birtokosa, u. m. a reformatum collegium magának egy új privilegiumot szerezni igyekezzék, melyet az oda való városnak nevezetes és népes voltához képest minden akadály nélkül meg is nyerhet.” Ezen utasítás következtében június 6-án az előljáróság meghatározza, hogy a typographiának szerzendő privilegiumért irni kell a főkonsistoriumnak. A privilegiumot nagy valószínűséggel meg is nyerte a collegium, mert ezen időtől fogva 1811–1813 kivételével, (ezen évekből nem láttam nyomtatványt) ha lassan is, de működésben volt a nyomda, s ha gyéren is, kerültek ki belőle apró termékek.

Most már a nyomdabérlővel gyűlt meg a baja a collegiumnak. 1806. szept. 4-én Dr. Sós M. admonealtatta a collegiumot, hogy a typographia házát építtesse meg, különben a vinculumot toties-quoties megveszi. „Readmonealtassék törvényesen,”– volt a válasz az előljáróság részéről. 1807. novemb. 27-én 15 esztendőre kéri Sós a nyomdát haszonbérbe, a mult évi 450 frt hátralék tartozás részletenkénti törlesztését ajánlja s igéri, hogy a maga költségén fogad nyomdai helyiséget. 1808. máj. 2-ig még nem fizette ki tartozását; jun. 29-én 146 firttal kínálja az előljáróságot és 400 frt befizetésére haladékot kér szept-ig. Határozatott: Igérete szerint is két hét múlva be kell jönnie a typographia transpositioja végett, tehát jöjjön. Ugy látszik, nem jött be Sós, mert jul. 12-én azon újabb határozatot hozta az előljáróság, hogy ha július 15-ig el nem jő Sós Márton, a typographiát kezéhez veszi és kiadja Fiedlernek, ha ipja cautiót praestál oly formán, hogy az első esztendőben fizessen 100 német frtot s a következő többi években 10–10 firttal többet. Sós nem jött be s auguszt. 2-án Köteles Sámuel és Bolyai Farkas tanárok, továbbá Fiedler Gottfried nyomdász és sógora Hauchard József¹⁵ ötvös számba veszik a nyomdát, megméri a betűket és a készített specificatio szerint átadják *Fiedler Gottfried* nyomdásznak. 1809. jan. 12-én Sós restans censusa iránt computus tartását s annak Dézsre Sós kezéhez elküldését határozza az előljáróság.

---

¹⁵ Hauchard József, az Elbasziget átalakítója, nagy kertész, építész; nagyatyja H. József hugenotta, a nantesi edictum előtt 1685. kivándorolt Franciaországból Hanauba; atyja H. Izsák Göttingában tanult, a hol Teleki Józseffel megismerkedvén, vele Erdélybe jött, Marosvásárhelyt letelepedett s 1775. juniustól 1792. ápril 23-ig német és franczianyelv tanító volt a ref. Kollégiumban; gyermekei: Lajos, gazdatiszt, Sándor, hivatalnok; Ferencz, tengerész; József, bányanagy, 1842-ben honosított. (Székely-Föld 1866. 12. sz.)

Dr. Sós Márton e szerint haszonbérben tartotta a nyomdát 1804. okt. 2–1808. aug. 2-ig és nyomdavezető volt Györfi István.

Fiedler 1808. aug. 2–1828. april 25-ig volt bérlő és nyomdavezető. Ekkor következett utána *Kali József*. Borosnyai János és Bolyai Farkas tanárok egy felől, más felől Fiedler Gottfried nyomdász és veje Kali József leltározzák a nyomdát és átadják Kali Józsefnek.

Kali J. kötelezi magát, javai lekötése mellett a régi és új leltár szerint fölmerült s az apósa nyomdászága alatt történt differentiak, károk megfizetésére.¹⁶

1829. jan. 29-én „a collegium curatorai és előljárói a collegiumnak egy ujonnan hozatott és a réginek is használható részével egyesített typographiáját átadták egy álló egész esztendeig nemes és nemzeti Kali József uram ő Kegyelmének a következő feltételek alatt:

1-ször: A collegium a typographiának és az eddig is a collegium typographiája mellett volt typographus Kali Józsefnek adni fog szállást a collegiumban, arra kinézett három alkalomságokba, mely szállást Szentgyörgynapra el is fogja készíttetni.

2. Kali József tartozik két hónap alatt maga mellé egy, a typographiát tökéletesen kitanult mesterlegényt hozatni s magát is igyekezzék ezen mesterségben tökélyesíteni, hogy ezek miatt a collegiumnak kára ne következék.

3. A typographia securitására nézve: adjon annak áráig fekvő javaiból elegendő zálogot (securitás), mely is érjen fel 3000, három ezer bankó czédolabeli rfrtot s ebbe a collegiumot solenniter introducáltassa is egy hónap alatt s ezen lekötött jószágot semmi szín és praetextus alatt ne terhelje.

4. Typographia inspectora hire nélkül és annak előre való tudásán kívül, semminemű sem nagy, sem kicsiny munkát nyomtatás alá felfogadni szabad nem lészen, a kinek is felvigyáztatja alatt a nyomtatásból be jövő pénz jövedelmét mindig a collegium fungens seniora fogja, egy erről külön viendő számadás mellett, percipiálni és erogálni, megjegyezvén azt, hogy **a typographiae inspectorság esztendőnként a Titt. professor urak között rendre fog változni és viseltetni.**

5. A typographiának akár minémű, akár apró, akár nagyobb nyomtatványokból származó jövedelme, haszna két egyenlő részekre fog oszolni a collegium és nyomdász között, a következő kivétellel:

6. A collegium csupán a nyomtatás alá való papirosnak felerészét tartozik kifizetni és supportálni.

7. Mikor a collegium akar valamit nyomtatni (melynek is minden más nyomatok felett praeferentiája van,) ezen munkának ívét a nyomdász a rendes áron 2 váltó czédula forinttal alább tartozik kinyomatni.

8. A collegium előljáróinak hírével s helybenhagyásával a nyomdász által tett jó és szükséges javításokat a collegium hiteles becsü szerint acceptálni fogja.

9. A nyomdász gondviseletlensége és vigyázatlanság a miatt a nyomdában esendő kárt, kivévén a régiség által esett romlást s a használat okozta kopást és vásást, a nyomdász is becsü szerint refundálni tartozik.

10. A nyomda leltár mellett adatik át s a szerint is vétetik esztendő elteltével, vagy azután is, – ha a nyomdász változnék – vissza.

11. 400 rfrt kötetést tettek.

---

¹⁶ Levéltár 1014. sz. 6- és 7-ik pont.

12. A nyomdásznak, mikor a collegium nyomat valamely példányt, többet a meghatározott számnál nyomatni szabad nem leszen. E felett:

13. Minden kinyomatandó könyvből 15 példány a collegium közös szükségére kivéttik s felét ezen terehnek vagy falcidiának a collegium, felét pedig a nyomdász tartozik hordozni.”¹⁷

Kali Simon. 1835. aug. 8-án orvos-doctor Bélteki Zsigmond algondnok, Antal János tanár és helyettes ig. s Jenei József pénztárnok, felső-visti *Kali Simon*¹⁸ nyomdászra bizzák a kolleg. nyomdáját, melyet testvére Kali József több éven át kezel. – A szerződés pontjai ugyanazok, melyek előbb 1–13. pont alatt elősoroltattak s ezekhez járul még:

5. sz. b) pont. „Köteles a nyomdász minden nyomatóval formalis kötelező levél mellett és úgy alkudni, hogy vagy az egész munka árának felét készpénzben előre letegye, felét a munka bevégezésekor fizetvén le; vagy előre hónaponként 4 ívnek árát tegye le, (hetenként a nyomdász egy ívet nyomtatni, – a hibája miatt esendő jövedelem csonkulás megfizetése terhe alatt köteles lévén) olyformán, hogy mindaddig, míg az előfizetés meg nem történik, a fogadott munka folytatása függőben hagyatik. A nyomtatásért tett fizetés vagy általa, vagy bizottja által, vagy ha az írni nem tudna, a senior vagy valamelyik juratus által beiratni azt az e végre készítendő naplóba a nyomdász köteleztetik.”

c) „Semmi nyomtatványt kiadni semmi esetben addig szabad nem leszen, míg annak ára készpénzben egészen kifizetve nincsen.”

d) „Minden hónap végével köteles a nyomdász a felügyelővel (inspector) számba venni azon hónapban bevett pénzüvedelmet s a tanodát illető részt azonnal mindannyiszor a pénztárnoknak átadni.”

e) „Minden nyomtatványból a nyomdafelügyelő kezébe szolgáltatandó 15 példány a tanoda számára ingyen adatik, melynek papírját a tanoda fizeti; nyomtatás munkáját a nyomdász hordozza; a nyomtató által kikötött s ezen tizenöt példányon felül csak egyet is nyomtatni nem szabad.”

f) „Ezen pontok közül akár melyiket sértse meg, vagy hágja át a nyomdász, mindannyiszor 50 váltó rfrt büntetéspénzt fizet.”

6. „Mikor fogadott munkája nem volna, köteles a nyomdász jelenteni a felügyelőnek, hogy akkor a tanoda számára a netalán nyomtatandókat nyomtathassanak. Egy ívet a rendes árnál 2 váltó rfrttal olcsóbban.”

7. „Köteleztetik a nyomdász felelet terhe alatt ügyelni arra is, hogy a felvállalt munkák pontosan, jó móddal és úgy készítettessenek, hogy az itten nyomtatni kívánók száma szaporodjon; maga a nyomdász a felügyelő hire és helybenhagyása nélkül a városból egyszer is el nem távozhatván.”

8. „Minden a nyomda körül és arra nézve előfordulható ügyekben a nyomdafelügyelő iránt tisztelettel és engedelmességgel viseltetni köteles.”¹⁹

A szerződés 1837. január első napjáig terjedőleg volt kötve s annak tartalma szerint kezelte Kali Simon a collegium nyomdáját tovább is. 1846. jul. 4-én a kolleg. előljáróság Kali Simon

---

¹⁷ Levéltári 1014. szám, 13-ik pont.

¹⁸ Kali Simon a helyi kollégiumban tanult s lett diák. Megkedvelte a nyomdászatot, felment Pestre, pár évig képezte magát s 1830. óta testvére mellett, mint nyomdászsegéd működött 1835-ig, mikor a nemeslevelek készítéséért kereset alá vett s elmozdított testvére helyett reá bízott a nyomdavezetés. (T. Székely Lajos ügyvéd elbeszélése szerint.)

¹⁹ Levéltár 1703. sz.

mellett Imreh Farkast is, ki eddig mint segéd dolgozott a nyomdában, elismeri könyvnyomtatónak, miután a felelősséget magára vállalta ő is illő biztosítás mellett. – Imreh F. 1848. májusig maradt a nyomda mellett, ekkor Pestre ment s ott működött 1879. aug. 31-én bekövetkezett haláláig az Athenaeum nyomdában, Kali pedig egyedül kezelte a nyomdát 1866-ig. Ekkor vakság fátyola borítá el szemeit s kiejté kezeiből a szellem apró, de erős fegyvereit s így nyomdavezetőről kellett gondoskodni.

Imreh F. pesti, és testvére Imreh Sándor kolozsvári nyomdászok folyamodnak augusztus havában a nyomda átalakításáért részvények alapján, – de siker nélkül: a nyomdavezetés egy évre október 1-től kezdve fintaházi *Szabó Lajosra* – eddig Kali mellett volt nyomdász segédre bizatik s leltár szerint átadatik.

Kali Simont, ki 35 évig ki nem fáradó buzgalommal lankadatlan folytatta a világosság terjesztésének csöndes, de hathatós munkáját, az előljáróság nyugalomba helyezte, havanként járó 14 frt nyugdíjjal, mely költséget a nyomdatulajdonos kollegium és Szabó L. nyomdavezető egyenlően hordoztak a szerződés értelmében.

Kali Simon, halála után özvegyen maradó neje számára is 5 forint havankénti segélyért folyamodott ezen alkalommal. – De az előljáróság időelőttinek találván folyamodását most; 1870. okt. 24-én történt halálakor nyugdíjának felét kiterjesztette özvegyére is, ki most is kapja havanként a 7 frtot.

1867. szept. végével véget ért Szabó Lajos működése is M.-Vásárhelytt, szerződése lejárt és ő Csikszeredában telepedett le s ott nyitott nyomdát s terjeszti a szellemi világosságot. Helyét *Imreh Sándor* foglalta el, fölajánlván a nyomdatulajdonos kollegiumnak az első magy. általános biztosító társaságnál a maga személyére 3000 és neje személyére 1000 frt biztosítékáról szóló okmányokat, hogy feleségé(nek) előtte való halálának esetében az egész 4000 frt szálljon a kollegiumra; felesége előtt való halála esetében pedig 2500 frt.

A nyomdát illető szerződésének főbb pontjai ezek:

A nyomdában felhasználandó papir mennyiséget a nyomdatulajdonos tanoda és vezető Imreh Sándor közösen szerzik be, valamint a jövedelmet is közösen osztják. (8. p.) A nyomdai fekete festék költségének is felét a tanoda, felét pedig a nyomdász hordozza; a színes festéket szintén a nyomdász vásárolja sajátjából. (4. p.) A tanoda részére nyomtatandókért a díjnak csakis felét igényelheti a nyomdász. (9. p.) Az öt nyomtatott ívet meghaladó munkák elvállalása és kialakítása csak is a nyomdafelügyelő tudtával s előleges beleegyezésével történhetik. (7. p.) Köteles a nyomdász maga mellett egy begyakorlott segédnek és egy gyakornoknak tartására és fizetésére. Ha az elvállalt munkák mennyisége és minőségénél fogva rajta és segédén kívül több segéd szükségeltetnék.²⁰ azok pénzfizetésének felét a tanoda, másik felét pedig a nyomdász hordozza (5 p.)

A 16. és még a 17. század elején is több példáját találjuk annak, hogy a nyomdászok egy-szersmind írók is voltak. – A későbbi idő folytán azonban Gutenberg utódai lassanként csupán a könyvek kinyomására szorítkoztak. – Imreh Sándor, szakértő nyomdászunk nem állott meg a betűszedés és osztás gépies elsajátításánál és a nyomdavezetés megtanulása által nem tekintette ezen iparág netovábbjának elérését és nem tartja azt bevégezettnek: annak egyszerűsítésén, tökélyesbítésén működik.

1871-ben egy *uj betűszedési rendszer*²¹ tervezetét dolgozott ki, mely által *a gyakran találkozó betűk, szótagok csoportosíttatnának, egybeöntetnének.* És ha bár gyakorlati kivitele még késik

---

²⁰ Jelenleg két segéd, két tanoncz; a gyorsajtó mellett egy gépleány és egy szolga működik.

²¹ Ezen új betűszedési rendszert lásd hátul toldalékban.

is: az eszme meg van pendítve, a kezdet meg van téve s csak idő kérdése, hogy ő, vagy más, – talán egy nyomdász tanoncz, ki most festéket tör, kéziratok után szaladgál, korrekturát, revisiót sat. hordogat, előbb-utóbb tökélyre vigye s a gyakorlati használatra – a szedés gyorsítására – alkalmassá tegye. Akkor be fogják látni czélszerűségét azon kételkedők is, kik most azért tekintik gyanus szemmel ezen szedés gyorsítási találmányt, mintha ez a segédek jövedelmét megrövidítené, holott épen ellenkezőleg áll a dolog: rövidebb idő alatt több munkát végezhetnek s több munkáért több hasznot huzhatnak.

A szellemet nem lehet megkötni, sem helyhez bilincselni, sem monopolizálni, mint a hivatalos nyomtatványokat; az a fővárosban vagy vidéken, Budapesten vagy M.-Vásárhelyen, vagy Csikszeredában is kitör.

Imreh Sándor szakmája mellett irodalommal is foglalkozik.

1879-ben I. Ferencz József királyunk és Erzsébet királyasszonyunk ő Felségeik 25 éves ezüst menyegzőjük emlékére, jelesb magyar költőink műveiből válogatva, csinos „Koszoru”-t állított össze és adott ki. Kis 8r. 352 l.²²

Ugyan ezen évben: „Gyakorlati utasítások a magyar nyomdász fiatalság számára.” 8r. 102 lap.

1880-ban: „Visszaemlékezés az 1848–49. évi szabadságharczra.” Irta egy volt honvédhuszár (= Imreh Sándor) 8r. 40 lap.

Ugyanennek ugyanezen évben második bővített kiadása. 70 l. Mind a két kiadás tiszta jövedelmét a Bem tábornok elhagyatott nővéreinek felsegélésére szánta.

1884-ben: „A kik egymásnak vannak teremtvé;” mulatságos szinmű, 2 felvonásban. 8r. 34 l.

1885-ben: „Mit tettek régi hitfeleink a marosvásárhelyi várbeli ref. templom toronygombjába a XVII. században?” 8r. 16 l.

1885-ben: „Miképen lehetne segíteni az általános iparos osztály jelenlegi nyomasztó helyzetén hazánkban?” Irta egy iparos (= Imreh Sándor.) 8r. 40 lap.

Ezekon kívül irt szakcikkek, melyek a „Gutenberg”-ben, „Typographiá”-ban, „Graphicá”-ban és a „Nyomdászok Közlönyé”-ben láttak napvilágot.

Ily munkás, tevékeny ember rövid életrajzi adatai méltán foglalhatnak itt helyet.

Született 1830. április 11-én Nagy-Esküllön (Doboka-megye.) Családi származás-helye Káposztás-Szt-Miklós Marostorda-megyében.

Mint nyomdász-tanonczot 1844-ben vette fel Kali Simon a kolleg. nyomdájába. Itt segédkedett akkor testvérbátyja Farkas is Kali mellett.

1848. jun. havában, mint nyomdászsegéd, belépett a 15. Mátyás huszárezredbe s Bem táborában küzdött a szabadságharcban 1849. március 17-éig, a mikor Sárkány községben Fogaras mellett egy roham alkalmával sebeket kapott.

1849. decz. havában Nagyváradon besorozták a 62. cs. k. gyalogezredbe s szolgált Olaszországban 1857-ig, mint közember, tizedes és őrmester. Ekkor nagy utánjárassal megnyerte végleges elbocsáttatását. Ugyanezen évben Kolozsvárt a ref. kollegium nyomdájában működött Stein Jánosnál; 1858–1862-ig Budapesten az Emich Gusztáv (most Athenaeum), majd Wodianer Fülöp és Poldini könyvnyomdáikban. – 1862. augusztus havában újból visszatért Kolozsvárra s előbb Stein Jánosnál, később pedig Gámán Jánosnál foglalkozott.

---

²² Ezen költemény „Koszoru”-t ő Felségeik, mint Imreh Sándor loyális érzelmének kifejezését, legkegyelmesebben elfogadni és a családi könyvtárba helyezését megengedni méltóztattak 900. sz. a. máj. 8-án kelt hivatalos értesítés szerint.

1865-ben átjött M.-Vásárhelyre s itt Nagy Lajos törvényszéki bíró és Fogarasi Rudolf társaságában egy csinos nyomdát állított és rendezett be a piac és Szentkirály-utcza szögletén álló kath. egyház épületének első emeletén. E nyomdát, a mint már érintettük, a kollegium 1867-ben megvette s az új szerzeménnyel annak vezetőjét is átszállította saját helyiségébe s a nyomda vezetésével megbizta.

Az előadottak szerint nyomdászok voltak:

1. Kapronczai Nyerges Ádám 1786. jan.–jul. 17.
2. H. Gál László 1786. július 17. után.
3. Huszár Antal (nagyajtai) 1793.
4. Györfi István, Dr. Sós Márton nyomdabérlő faktora 1804. okt. 4-től kezdve.
5. Fiedler Gottfried 1808. aug. 2–1828. ápr. 25.
6. Kali József 1828–1830.
7. Kali József és Kali Simon 1830–1835.
8. Kali Simon 1835–1866. szept. végéig.
9. Szabó Lajos 1866. okt. 1–1867. okt. 1-ig.
10. Imreh Sándor 1867. okt. 1-től–

Nyomdahelyiségek

1. Gr. Toldalagi László házai a piacon 280. sz. a. most a Bánffi-ház a Ferenczrendiek szomszédságában, alól.
2. Mátyus végrendeletéből világos, hogy 1800-ban saját szállásán és házában volt, Ebhát-, ma Kazinczi-utczában 806. sz. alatti s jelenleg a kollegium birtokában levő s tanári szállásul szolgáló telken.
3. 1802–1804. évek között átszállították a Nagyközbe, most Bolyai-utcza, az 569. sz. a. iskolai telken, az utcza mellett volt régi faházba s itt volt nyomdász Györfi István.²³
4. 1808-ban Fiedler Gottfried átszállítja azt a Szent-Király-utczába ipja, Ortner Dániel házához, később Szathmári-ház, most a Nagy Ferenczé, iparm. helyisége 16. sz. a.
5. 1817. körül Fiedler nője meghal s ő átteszi a nyomdát az Issekutz-házhoz (Szentkirály-utcza 625. sz.) s átköltözik maga is oda gyermekeivel, két fia és egy leányával; maga mellé vette segédnek Kali József syntaxistát. E helyen volt 1826-ig a nyomda s ekkor már a gyengélkedő Fiedler mellett Kali kezelte a nyomdát, sőt a családnak is tagja lett; nőül vette Fiedler leányát s felköltözött a Szentmiklós-utczába 716. sz. a. Molnár-házhoz.
6. 1826–1829-ig tehát volt a nyomda a Szent-Miklós-utczában, Molnár-ház 716. sz. a.
7. 1829. jan. 29-én kötött szerződés szerint ugyan azon év április 24-én átköltözött Kali J. a kollegium épületébe, a mai nyomdahelyiségbe.

A nyomdán koronként tett javítások, újítások és új sajtók szerzése

1829-ben a kollegium új sajtót hozat és a régiek is használható részeit megtartván, átadja Kali Józsefnek.

1838–39-ben Budáról és Bécsből betüket, szegélyzőket, lineákat, szeglet-darabokat, címlapokat stb.

1842-ben új betüket hozat, a sajtókat kijavíttatja, megigazíttatja.

---

²³ T. Székely Lajos ügyv. elbeszélése szerint, ki a Györfi István gyermekeivel játszott.

1854–55-ben betűket a budai egyetemi nyomdából.

1858. júliusban a rektor és direktor jelentik az előljárósági gyűlésben, hogy a nyomdai sajtók régiségök miatt már csaknem használhatlanok és ezen kívül címzetükre is szükség van. – Ezen jelentés következtében megbizsa az előljáróság a jelentőket, hogy az irt szükségeknek mentől jutányosabb fedezhetéséről gondoskodván, a megkivántató költség felől minél hamarébb értesítsék az előljáróságot.

Míg a sajtószerzésre szükséges anyagot összegyűjthették a megbizottak, az idő mult, haladott és Kali S., a szemfájós, régi nyomdavezető és a régi, romlott fasajtó együtt kinlódtak, nyomorogtak, csikorogtak még 5 évig.

1866. márcziusban megérkezett a megrendelt új vassajtó.

Ugyan ezen év elején Nagy Lajos m. kir. törvényszéki bíró, Fogarasi Rudolf kereskedő és Imreh Sándor nyomdász urak hoztattak egy kézi- és simító fasajtót, 10–12 mázsa betűt s külön nyomdát állítottak. És hogy a kollegium nyomdája versenyezessen a másikkal, Göldner N. pénztárost megbizsa az előljáróság egy részletes és kimerítő jelentés készítésével, hogy mennyibe kerülne a nyomda teljes fölszerelése? Göldner jelentése alapján a bizottság 1700 frtot talált szükségesnek a nyomda teljes fölszerelésére és ezen összeget az előljáróság meg is szavazta, állampapirokat adván el e célra.

A nyomda fel volt már szerelve, de a versenytárs is megvolt és ettől szabadulni óhajtott a kollegium.

1867. aug. 20-án Szász Béla ajánlja az előljárósági gyűlésnek az Imreh Sándor cézget viselő második nyomda megszerzését Nagy Lajos és Fogarasi Rudolf uraktól 4019 frtért. Az előljáróság 3200 frtot ígér; a tulajdonosok 3700 frton alól nem adják. – Az 500 frt különbség fedezésére Imreh Sándor 200 frtot ígér ajándékképpen; egy más uri ember is 200 forintot, melyet akkor fizessen vissza a kollegium, mikor megterhelhetése nélkül teheti, addig kamatozván; ifj. Hincz Gergely gyógyszerész segéd és Kovács Áron 10–10 frtot ajánlnak e célra. Az előljáróság beleegyezik a nyomdának ily módon való megvásárlásába s megbizsa Szász Bélát a szerződés megkésztésével. Szász Béla szept. 23-án bemutatja a szerződést s jelenti azt is, hogy Imreh Sándor 300 forinttal kivan a nyomdavasárhoz járulni. Helybenhagyó tudásul vétetik. Okt. 2-án már azt jelenti Szász, hogy a nyomda átköltöztetése kollegiumunk helyiségébe megkezdett.

1866. január 1-től 1867. október 14-ig 12524 frt 34 kr fordított a nyomdára Göldner Nándor pénztáros okt. 14-iki kimutatása szerint.

A nyomdával annak vezetője Imreh Sándor is átjött s 1868. márczius 24-én kéri a nyomdahelyiség megnagyobbítását, kibővítését. Ekkor építettett a régi nyomdahelyiség oldalához egy különálló tágas szoba.

1869. jul. 7. Imreh Sándor nyomdavezető a munka szaporodás tekintetéből gyorsajtó szerzését ajánlja az előljáróságnak és kéri, hogy Kertész József nyomdájából rendelhessen. 1500 frt, csomagolás 40 frt és szállítási díj meghatározatik. Októberben helytt volt már a gyorsajtó is. Gépek-, betűkben nem volt már hiány: egy gyors-, 2 kézi- és egy simító fasajtó, 70–75 mázsa betű várták a munkát 3 szobában kényelmesen elhelyezve; de a hivatalos nyomtatványok monopolizálása a jövedelemforrás legvastagabb erét bedugta.

1875. ápril havában nyomdai betűk és lineákra 175 frt 29 kr fordított.

Az új gyors- és kézi vassajtók kiszorították a régi, koronként javított, újított, időbarnította fasajtót s az most már 80 évi szolgálat után nyugalomra bocsátva pihen a nyomdahelyiség padlásán; alapítójának Kapronczai Ny. Ádámnak emlékét pedig betüöntő mintája (matricz) és néhány általa metszett aczélbetű s egy olvasztó tégely őrzik a collegium könyvtárában.

Mutatványkönyvei, próbanyomatai (Characteres typographici)

1. Kapronczaié 1774. Bécs. 4r.
2. Kali Simoné 1842. MVásárhely. 4r.
3. Imreh Sándoré 1869. és 1880. MVásárhely. 2r.

Ezen utolsó a nyomda leltárát is magában foglalja a 43., 44. és 45. lapokon, ugyszintén a nyomda termékeinek címjegyzékét is 1867. okt. 1-től 1880-ig.

Könyvvizsgálat és vizsgálók, kötelempéldányok

1805-ig a nyomtatási engedélyt Kolozsvárról kellett kérni.

1806-ban gr. Bánffy György kormányzó ajánlja Teleki Mihály kolleg. főgondnoknak figyelmébe a censura iránt fennálló rendelkezéseket és azok szoros megtartását. 1806–1836-ig Antal János tanár és később püspök volt a librorum censor a reformatusok részéről.²⁴

1830. nov. 8. könyvvizsgáló biztosoknak kinevezetnek: Horváth Pál abbás a katolikusok részéről, Antal János és Lukács János a reformatusok részéről.²⁵

1836. Antal Jánosnak Enyedre átköltözése után Bodola Sámuel volt és utána

1842-ben a kolleg. előljárásának jan. 16-án tett ajánlatára a könyvvizsgálói segédhivatalnál levő egyik hely betöltésére a kir. főkormányzók Török János tanárt nevezte ki okt. 16-án.²⁶

1848. október 3. A sajtó censura megszűnésével az arról kelt törvény értelmében a felelet terhére nézve a typographia biztosítását szükségesnek találván az előljáróság, kötelességévé teszi a nyomdafelügyelő tanárnak (typographiae inspector) hogy olyan irományt nyomtatás alá ne bocsásson, mely a nyomtatónak saját keze aláírása által hitelesítve nincsen, s a mint bármely iromány sajtó alól kikelt, tétessék inspector atyánkfia által zár alá az e célra rendelt ládába.

A köteles példányokat illetőleg a főkonsistorium 1827. június 17-én leküldi az előljárásának másolatban 1808. és 1811-ben költ udvari rendeleteket, melyeknél fogva a cs. királyi tartományokban kijövő mindennemű nyomtatványból (rézmetszvény- és térképből) a cs. kir. bibliotheka és a bécsi policzia számára két példány a könyvvizsgáló hivatalok által ingyen felküldetni rendeltetik. 1829. január 18-án költ főkonsistoriumi leirat a királyi főigazgató tanács mellékelt decretuma értelmében az előbbi két példányon kívül a kolozsvári Lyceum, az enyedi collegium és a magyarországi nemzeti muzeum könyvtárai számára is még három példány felküldését rendeli.

---

²⁴ Antal J. életrajza 249. lap.

²⁵ 1070. és 1482. levéltári sz. a.

²⁶ u. o.

1846. aug. 17. A gubernium rendeli, hogy előleges vizsgálat után nyomtatás alá bocsátott minden munkából, mihelyt kinyomatott, a kiszabott számú példányok a kir. főkormány-székhez küldessenek fel, egyuttal az eddig be nem adott és fel nem küldött példányok felküldését is sürgeti. Kali Simon nyomdász értesíti a nyomdafelügyelő tanárt, hogy 1841. jul. 5. óta gyült néhány munka nem küldetett fel azért, mert a városi tanács, mint a melynek a felküldés kötelességévé tétetett felsőbb helyről, nem találta meg őtet, különben felküldötte volna. Az előljárárság nem akarván ez ügyben a tanáccsal közvetlen érintkezésbe jőni, azon utasítást adja, hogy Kali értesítse a tanácsot efelől.

Nyomdafelügyelő tanárok (Typographiae inspector)

Borosnyai Lukács János 1829.
Antal János 1830. márcz. 1–1834. végéig.
Bolyai Farkas 1835. jan. 1–1837. aug. végéig.
Török János 1837. szept. 1–1838. jun. 30.
Ercsei János 1838. jul. 1–1843. jan. 31.
Török János 1843. febr. 1–1847. aug. 31.
Ercsei János 1847. szept. 1–1850. jun. 30.
Bolyai Farkas 1850. jul. 1–okt. végéig mint helyettes.
Ercsei János 1850. nov. 1–1851. decz. 31.
Hegedüs János 1852. jan. 1–1857. jul. 31.
Mentovich Ferencz 1857. augusztusban.
Molnár János 1857. szept. 1–1861. jul. 31.
Bihari Sándor 1861. aug. 1–1867. jul. 20.
Szász Béla 1867. jul. 20–1870. május 31.
Bihari Sándor 1870. jun. 1–

A nyomdafelügyelő tanár tiszteletdíja a nyomda jövedelméből 1869-ig 7% volt, ekkor a munka szaporodásával 3%-ra szállított le.